

“पहाड़ और हम”

Rethinking Development in the Himalayas

पृष्ठभूमी:

“पहाड़ और हम” एउटा दक्षिण एशियाली स्तरको सम्मेलन हो। जुन सम्मेलन ४ देखि १३ जनवरी २०१६ सम्म भारतको हिमाञ्चल प्रदेश, कागड़ा जिल्ला कान्डकारी स्थित संभावना उडान शिक्षण केन्द्रमा सम्पन्न भएको थियो। सो सम्मेलनमा दक्षिण भारतका विभिन्न प्रान्त लगाएत जम्बु काशिमर, पाकिस्तान र नेपालका समेत गरि करीब २५ जनाको सहभागीता रहेको थियो भने प्रशिक्षक पनि सोहि संख्यामा रहेका थिए। सो अवसरमा दक्षिण एसियामा सम्भावना रहेका विभिन्न क्षेत्रहरु जस्तै: कृषि तथा पशुपालन, उर्जा, जलस्रोत, सुचना प्रविधि, राजनीति, संचार, मौषम परिवर्तन आदीको बारेमा छलफल भएको थियो।

पहाड़ और हम कार्यक्रम विशेष गरी हिमाली/पहाड़ी भुभागमा बसोबास गर्नेमानिसहरुको रहन-सहन, सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजनीतिक धार्मिक, स्वास्थ्य, शिक्षा, सुचना, रोजगारी, सुरक्षा, कृषिको आधुनिकीकरण जिविकोपार्जन संगर्सेंदिगो विकाससँग गासिएको मुद्हाहरुसँग साक्षत्कार हुने दक्षिण यशियाली स्तरको सम्मेलन हो। यस कार्यक्रममा दक्षिण एशियाका राष्ट्रहरु विशेष गरि एकै नासका हावापानी पाइने पहाड़ी मुलुकका युवाहरुलाई समावेश गराइएको थियो। सो कार्यक्रममा सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक राजनीतिक, सुचना प्रविधि र विशेषगरि सिमामा रहेका समस्या र तिनका समाधानका बारेमा विस्तृत रूपमा छलफल गरिएको थियो।

पहाड़/हिमालमा बसोबास गर्नेआम नागरिकहरुको प्राकृतिकसँग सुमधुर सम्बन्ध स्थापित भएको हुन्छ। त्यहाँ उत्पन्न हुने विभिन्न किसिमका प्राकृतिक घटनहरु जस्तैबाढी, पहिरो, भू-क्षय, डेलो मौषम परिवर्तनका सबैघटनाहरुको पहिलो सिकार पनि उनैग्रामीण नागरिकहरु हुन्छन्। त्यसकारण पहाडमा बसोबास गर्नेमानिसहरुलाई त्यस्ता किसिमका प्राकृतिक प्रकोपहरु कसरी घट्छन्? कुन-कुन समयमा घट्छन्? त्यसलाईन्युनिकरण गर्नकस्ता कस्ता उपायहरु अवलम्बन गर्नुपर्छ भन्ने कुराको बारेमा समेत महत्वपूर्णछलफलमा भएको थियो। प्राकृतिक प्रकोपका बेला हुने प्राकृतिक प्रकोप तथा त्यसको असर भान्ने पहिलो व्यक्तिहरु पनि उनै पहाडेहरु हुने हुदौं सोको प्रयोग तथा उपयोग गर्नेअधिकार पनि उनैलाई दिनुपर्नेकुरामा जोड दिएको थियो।

दक्षिण यसियामा बढ्दैगरेको सुरक्षा चासो, द्वन्द्व, राजनीतिक अस्थिरता आदिले देश राष्ट्र मात्र होइन गाँउ समाज पनि दिनानु दिन आतंकित बन्दै गरिरहेको छ। सो द्वन्द्वात्मक स्थिति आउन नदिन समाजमा रहेका सबैत्यसमा पनि युवावर्गविह त्रिचेत रहन जरूरी देखिएको कुरा सो अवसरमा छलफल गरिएको थियो। विकासको संवाहक मानिएको युवावर्गनैयस्ता किसिमका समाधानको कडी हो भन्ने कुरा सो कार्यक्रममा प्रस्तुत गरिएको थियो। गामीण जीवनस्तरलाईसरल र सहज पार्नसरकारी नीति नियम पनि वाधक रहेको कुरा सो कार्यक्रममा छलफल गरिएको थियो। जबसम्म स्थानिय स्तरमा उपलब्ध स्रोतहरुमा स्थानिय समुदायको

रामशरण थापा

जयराम दाहाल

अधिकार सुनिश्चित गरिएको हुैन र राज्यले त्यस्ता स्रोतहरुको उपयोग गर्नविचित गराउँछ भने यस्ता किसिमका नीति नियमले अन्तव्यगोता विकासको गति एयक्षताख्यभ भन्ना पनि ल्मनबतख्यभ मा हुने कुरा सबैसहभागीहरुले व्यक्त गरिएको थियो।

कार्यक्रमको उद्देश्यहरु:

- स्थानीय स्तरका प्रकृतिक स्रोतहरुमा स्थानीय जनताहरुको प्रभुत्व स्थापित गराउने।
- गामीण भैगका नागरिकहरुको जिवनस्तरमा सुधार ल्याउने।
- शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र नागरिकका व्यक्तिगत सुरक्षा जस्ता नैसर्गीक अधिकारहरु स्थापित गराउने।
- अस्थिर राजनीति कार्यप्रति सचेत गराउने।
- कानूनी राज्यको स्थापित गराउने।
- सांस्कृतिक रितिरिवाजलाई संरक्षण गरि दिगो विकास गर्ने।
- सिमा सुरक्षामा सहज गराउने।

कार्यक्रममा पहिलो दिन देखि दशौदिन सम्म

निम्न विषयहरूमा छलफल गरिएको थियो ।

पहिलो दिन:

तालिमको पहिलो दिन सम्पूर्णसहभागीहरु बैठक कक्षमा सहभागी भैआयोजकले रोमाङ्कारी खेलको माध्यमबाट परिचयात्मक कार्यक्रम शुरू गरेका थिए । सहभागीहरुले आ-आफ्नो परिचय सँगसँगकार्यक्रममा आउनुको कारण पनि आयोजक समक्ष राखेका थिए । आयोजकले कार्यक्रमको बारेमा विस्तृत जानकारी प्रदान गर्नुका साथैसम्पूर्णसहभागीहरुको अपेक्षा समेत संकलन गरिएको थियो ।

दोस्रो दिन:

तालिमको दोस्रो दिन सम्पूर्णसहभागीहरुलाई आ-आफ्नो क्षेत्रमा देखापरेका समस्याका बारेमा सोध्युछ, गरिएको थियो । समस्या के कारणले उत्पन्न हुन्छ ? समस्या समाधान गर्नमा कस्को बढी भुमिका रहन्छ ?? स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापनमा युवा वर्गको भूमिका कस्तो खालका हुनु पर्दछ आदी कुराहरुको बारेमा गहन छलफल गरिएको थियो भने आयोजकले समस्या उठनुमा प्राकृतिक स्रोतको उपभोग तथा प्रयोगमा कस्को बढी अधिकार रहने भन्ने देखिएकाले सहभागीहरुलाईअजैसहज बनाउन कश्मिरमा भएको स्रोतको उपभोग कस्ते गर्नेकिन काश्मिरको समस्याले दिनदैनउग्ररुप लिन्छ, सो सम्बन्धी वृत्तचित्र समेत प्रस्तुत गरिएको थियो ।

तेस्रो दिन:

(अनिकेत आलम Through Skype) तालिमको तेस्रो दिन राजनीतिको नीतिगत रूपमा छलफल गरिएको थियो । केन्द्रिय राजनीतिले लिएको नीति अनुरूप क्षेत्रिय, जिल्ला र गाउँ स्तरको राजनीति संयन्त्र तयार हुनुपर्नेकुरा उल्लेख गरिएको थियो । तर यस्ता नीति तथा संयन्त्रले सबैलाईनसमेटने हुदाँ ग्रामीण स्तरको इलाकामा ग्रामीण परिवेश सुहाउदो नीति तथा कार्यक्रम बन्नु पर्नेकुरामा सबैसहभागीहरुको एकमत पाइयो । क्षेत्रिय, जिल्ला र गाउँ स्तरीय एजेण्डाहरुलाईसमावेश गर्न सांही ही स्थानमा बसाउन वास गर्ने मानिसहरुलाई नै सम्पूर्ण कार्यक्रममा समावेश गरेर मात्र गाउँ तथा क्षेत्रिय मुद्दाहरु समाधान गर्नसहज देखिएको छ । सबैस्रोतहरुमा राज्यको मनोमानी देखिन्छ । पनि विकासको बाधकको रूपमा रहेको हुन्छ ।

चौथो दिन:

तालिमको चौथो दिन हाम्रो मानवीय जिनवको लागी नभैनहुने जल, जंगल, जमिनको बारेमा छलफल गरिएको थियो । जल, जंगल, जमिनमा कस्को अधिकार सबैभन्दा बढी हुने, स्थानीय नागरिक वा राज्य को बढी जिम्मेवार हुने को बढी जिम्मेवारी हुदाँ स्रोतको सहि सदृप्योग र दिगो रूपमा उपयोग गर्नसकिन्छ, भन्ने बारेमा लामो छलफल गरिएको थियो ।

पाँचौं दिन

तालिमको पाँचौंदिन सम्पूर्णसहभागीहरु सहित प्रशिक्षक सर प्रकास भण्डारी, मोहम्मद, एलेक्स आदीसँग ग्राम भ्रमण गरेका थियो सो भ्रमणका क्रममा हिमालमा मौषम परिवर्तनले पारेका असर हिमालयमा जल जंगल जमिनको अवस्था आदीको बारेम अध्ययन गरिएको थियो । मौषम परिवर्तनले प्राकृतिकमा पारेका अशरको सम्पूर्ण जिम्मेवारी पनि तिनैस्थानीय नागरिक हुने हुदाँ स्रोतहरुको प्रयोग गर्दा अति सबैदनशील हुनुपर्नेकुरामा जोड दिएको थियो । स्थानीय स्रोतमा सबैभन्दा पहिलो अधिकार स्थानीय जनताहरुकैहुनु पर्ने त्यसपछि मात्र राज्यको हुने कुरामा बहस केन्द्रित भएको थियो । त्यसका साथैजंगलमा प्राप्त हुने काठ, दाउरा तथा गै-र काठहरुको प्रयोगमा स्थानीयहरुले सहजप्रयोग गर्नदिने र संरक्षण कार्यमा पनि स्थानीयलाई नै परिचालन गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिएका थिए ।

छैटो दिन

तालिमको छैटो दिन कृषि तथा पशुपालनको बारेमा छलफल भएको थियो । जसमा स्थानीय कृषक मंसारामले आफ्नो जिवनको लामो समय कृषि तथा पशुपालनमा लगाएको र सो कार्यबाट आफू सफल भएको एक अनौठो र महत्वपूर्ण अनुभव प्रस्तुत गर्नुभएको थियो । साथै सो समयमा पशुपालन विशेषज्ञ सक्सेनाले ग्रामीण इलाकामा पशुपालन व्यवसाय र सो व्यवसायले जिविकोपार्जनमा खेलेको भुमिकाको बारेमा प्रकाश पार्नुभएको थियो ।

सातौंदिन

कार्यक्रमको सातौंदिन श्रीविधि कृषि प्रवद्धनी क्षेत्रको भ्रमण सम्पन्न गरेका थियौं । सो भ्रमणमा आ-आफ्नो स्थानमा कृषि कार्यगर्नेतौर तरिका र सो बाट उत्पन्न हुने उत्पादित बस्तुहरुको उत्पादन क्षमताको बारेमा छलफल गरिएको थियो । कृषिको आधुनिककरण र सो को आधुनिककरणको नाममा भित्रिएका रासायनिक विषादीको प्रयोगले अन्न उत्पादनमा केहि समय राम्रो देखिए पनि पछि माटोको उर्वरा शक्ति नष्ट गर्नेर उत्पादनमा ह्वा-स आउने हुदाँ सम्पूर्णकिसान वर्गसचेत हुनुपर्नेकुरामा छलफल केन्द्रित भएको थियो । जथाभावी रासायनिक पर्दार्थको प्रयोगले उत्पादित अन्न तथा त्यसको प्रयोग पनि घातक हुने र हाम्रो मानव स्वास्थ्यमा समेत गम्भीर असर पार्नेकुरामा समेत छलफल गरिएको थियो ।

आठौंदिन

कार्यक्रमको आठौंदिन सामाजिक न्याय र विकाससँग सम्बन्धित जातियता तथा लैगिङ विषयमा छलफल भएको थियो । कुनैपनि व्यक्तिलाई लिङ वा जातिकैआधारमा भेदभाव, छुवाछुत, र अधिकार बाट बचित गर्ननहुने र उस्को क्षमतालाईप्राथमिकता दिनुपर्नेकुरामा जोड दिएको

थियो । कुनैपनि मानिसलाई आफ्नो क्षमता अनुसारको काममा समावेश गराउने हो भने अहिले चलिरहेको विकासको गति भन्दा निकैरुणा बढी हुने जाति तथा लैगिङ विशेषज्ञ सुखदेव, बिमला विश्वप्रेमी र राधाजी ले आ-आफ्नो गहकिलो तर्कप्रस्तुत गर्नुभएको थियो ।

नवौं दिन

कार्यक्रमको नवौंदिन हाम्रा अगाडीका बाटाहरुलाईसहज बनाउनको लागी के कस्ता विकल्पहरु छन्? शिक्षा, स्वास्थ्य, सुरक्षा, रोजगारी, सुचनाको हक, बनजंगल तथा भमीको अधिकारको बारेमा छलफल गरिएको थियो । मानव जीवनलाई सरल र सहज बनाउन कस्तो किसिमको नीतिहरुले असर पारेका छन अहिले बनेका नीतिहरु मानव हकहितका लागी छन की छैनन ? सुधार गर्नुपर्नेकुराहरु के के छन्? आदी बारेमा छलफल गरिएको थियो ।

दशौंदिन

कार्यक्रमको दशौंदिन सम्पूर्णसहभागीहरुसँग भभमदबअप संकलन गरिएको थियो ।

आयोजकलाई सल्लाह तथा सुझावहरु:

आयोजकले जुन अपेक्षा लिएर पहाड और हम कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो त्यो एकदमैसराहनीय र समय सार्वदिक्षिक लागेको छ । अहिलेको समसामयिक परिवेशमा जुन मुद्दाहरुले स्थान पाउनु पर्नेहो सोहिं किसिमका मुद्दाहरुलाईसमावार्जनकार्यक्रमलाईथप रोचक बनाउने कोशिस गर्नुभएको थियो । पहाडी मुलुकमा प्रायः एकैकिसिमका समस्याहरु उत्पन्न हुने र सो समस्या समाधान गर्नपनि उनीहरुले नै महत्वपूर्णभुमिका खेल सक्ने कुरामा कार्यक्रम केन्द्रित रहेको थियो । यि कुराहरु कार्यक्रमको सबल पक्षको रूपमा मुक्तकण्ठले प्रसेशा गर्नलायक देखिन्छ । यसका साथैकार्यक्रम व्यवस्थापनमा निकैकमीकमजोरी पनि रहेका थियो । कार्यक्रम अन्तराधिक्षिय स्तरको भएको हुदाँ सुचना सप्रेशणमा सहभागीहरुलाईकुनै कुराको कमी हुन दिनु हुदैन थियो तर त्यो हुन सकेन । यदर्षभ एजयलभ समेत बाट समयमा सम्पर्क नहुनाले सहभागीलाईकार्यक्रम स्थान पहिल्याउन कठिन भएको थियो । त्यसका साथैसो सम्मेलनमा देखिएका सबैसहभागीहरु विद्यार्थीनैरहेको हुदाँ आर्थिक समस्या टड्कारो रूपमा देखिएको थियो । र सबैलाईभ्रमणका बेलामा भैपरि आउने सम्पर्णखर्चको बन्दोबस्ता आयोजकले नैगरेको भएकार्यक्रमको बारेम खोट लगाउने ठाउँ हुदैन्यो । आगामी कार्यक्रममा यस्ता कुरालाई ध्यान दिएको खण्डमा कार्यक्रम सत प्रतिशतनैसफल हुने कुरामा कसैको दुइ मत हुन सक्नैन् ।

Published by
SADED-Nepal

Advisors: Prof Lok Raj Baral, Vijay Pratap
Editors: Indra Kumari Adhikari, Uddhab Pyakurel
Design & Layout: Kul Bahadur Thapa Magar

For comments & suggestions
sadednepal@gmail.com

Supported By
SIEMENPUU FOUNDATION
FINLAND

